

AHISKALI ÖMER FAİK NUMANZADE'NİN MATBUAT HAYATI-XV

 Dr. Rıdvan ÇİTİL*

Türk Dünyasında ve özellikle Rusya Müslümanları arasında XIX. yüzyılın sonunda başlayan yenileşme hareketini kendi milletini düşünen ve iyi yetiştirilmiş az sayıdaki aydınlar başlatmıştır. Bu yenileşme hareketi, çağın ihtiyaç ve icapları ile insanların geri kalmışlığından ve ona ayak uyduramamasından kaynaklanıyordu. Öyle ki Rusya Müslümanlarına komşu olan az sayıdaki diğer milletler birçok alanda ilerleme konusunda Türkleri geride bırakmışlardı. Bunlardan biri hiç şüphesiz basın, yayın, eğitim ve ticaret faaliyetleriydi. Bu konuların önemi ve çözümüyle ilgili dönemin basınında birçok yazı ve makale kaleme alınmıştır. Bu durumu, aşağıda ilk defa yayımlayacağımız yazıda da görmekteyiz.

Gün geçtikçe o dönemle ilgili yeni bilgi ve belgeler ortaya çıkmaktadır. Böylece bunlarla ilgili yeni çalışmalar, araştırmalar yapılmakta, yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmaktadır. Böylece o dönemin karanlıkta kalan noktaları aydınlatılmakta ve o zamanki sosyal hayatın çeşitli yönleriyle ilgili yeni bilgiler öğrenilmekteyiz.

Bizim Ahıska dergisinde yayınlama imkânını bulduğumuz çalışmalarımızla, Ahıska Türkleri arasında yetişmiş gazeteci, yazar ve en önemlisi de halkı için düşünen ve kafa yoran aydınımız Ömer Faik Numanzade'nin o dönemde yazdığı yazıları bugüne taşıyoruz. Böylece onun zamana ve olaylara bakışını, gelişmelere karşı sunduğu çözümleri öğreniyor ve bunları değerlendirmeye çalışıyoruz.

Çalışmamızın bu bölümünde de Ömer Faik'in Rusya Müslümanları ve bilhassa Ahıska Türklerinin durumuyla ilgili yazılarını nakledeceğiz. Söz konusu yazıları Arap harfli Türkçe

yazıdan Latin harflerine aktararak kimi yerlerinin de parantez içinde günümüz Türkçesini vererek değerlendirmeye devam edeceğiz. Böylece Ahıska Türklerinin o zamanki hayatıyla günümüzde yaşananlar arasında bir karşılaştırma imkânı bulacağız.

Ömer Faik Numanzade'nin *Tercüman* ve *Şark-ı Rus* gazetelerinde çıkan ve şimdiye kadar tespit edebildiğimiz yazıları, bu sayıyla birlikte sona eriyor. Ömer Faik Bey'in başka gazete ve dergilerde çıkan yazı veya belge ve mektuplarını gelecek sayılarda neşredeceğimizi ümit ediyoruz. Bu vesileyle şimdiye kadarki yazılarımızın kaynağı olan gazete sayılarını verme inceliğini gösteren **Prof. Dr. Yavuz Akpınar** Hocama ve bu yazıların siz değerli okuyuculara ulaşmasını sağlayan **Yunus Zeyrek** Hocama burada bir kez daha teşekkür ederim.

Ömer Faik Numanzade'nin aşağıda verdiğimiz "*İbkâ-yi Hissiyat*" adlı şiiri *Şark-ı Rus* gazetesinin 1904 yılının 43. sayısında yayımlanmıştır (Türkyılmaz, 2010: 185).

Edebiyat

Sevgili Bir Yoldaşımın Yadigârından:

-İbkâ-yi Hissiyat-

14 April 1904/11 Safer 1322
[27 Nisan 1904] Şark-ı Rus, Sayı:43

*Fenn ü mantık meş'al-i râh-ı hafâyâdır bana,
Fikr ü vicdanım melâz-ı nûr-ı peymâdır bana.*

*Gönlümün maksûdu kırmaktır esaret kaydını;
Meyl-i ta'mîm-i hakâyık, meyl-i belâdır bana*

*Hallolundu sâye-i fende ukûd-i kâinat,
Sırr-ı tekvîn-i hayâtın âşikârâdır bana.*

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Dili Bölümü. rcitil@mehmetakif.edu.tr

Tiflis'te çıkan Şark-ı Rus gazetesi.

*Mekteb-i tab'ım, tabiat-ı mekteb-i feyyâzdır,
Cümle mâ-feokâl-tabiat hulyâdır bana.*

*Adl, hak, hürriyet-i efkâr, terfih-i beşer
Tâ ölünce dilden ayrılmaz mezâyâdır bana.*¹

Numanzade

Bu manzumesinde görüldüğü gibi Ömer Faik, insanlığın refahını arzu etmekte ve bu uğurda bilim, mantık, fikir hürriyeti, hakikat, hürriyet, doğruluk ve adalet gibi hasletlerin zaruretine işaret etmektedir. Biz bu ifadelerden onun hayat felsefesini meydana getiren unsurları öğreniyoruz. Bunların günümüzde de geçerli ilkeler olduğunu göz önüne alırsak Ömer Faik'in ileri görüşlü ve sağlam fikirli bir aydın olduğunu anlarız. Zaten onun hayat çizgileri de bu görüşü teyit etmektedir. Kısaca bu manzume, Ömer Faik Numanzade'nin hayatında şiâr edindiği yol rehberidir dersek yanlış olmayız.

*

Şimdi de Ömer Faik'in Kırım'da çıkan *Tercüman* gazetesinde "Ahıska'dan Mektup" başlığıyla çıkan yazıyı veriyoruz. Bu mektup 1897 yılın-

¹ **Günümüz Türkçesiyle:**

Duyularımın Devamı

*Bilim ve mantık gizli şeylerin yolunun meş'alesidir bana.
Fikir ve vicdanım yol alan murun sığılacak yeridir bana.
Gönülümün maksudu esaret zincirini kırmaktır;
Gerçeklerin yayılmasını istemek, belâyı istemektir bana
Çözülme fen sayesinde kâinatın bağları
Hayatın yaratılma sırrı aşîkârdır bana.
Gücümün kaynağı, tabiatın bereketli mektebidir,
Cümle tabiat üstü şeyler hülyadır bana.
Adalet, doğruluk, fikir hürriyeti, insanlığın refahı
Tâ ölünce gönülden ayrılmaz meziyetlerdir bana.*

da yayımlandıktan sonra günümüzde ilk defa burada yayımlanmaktadır.

Ahıska'dan Mektup

25 Dekabr 1897/13 Şaban 1315
[7 Ocak 1898] Tercüman, Sayı: 48

Bundan otuz sene mukaddem (önce) kesb ve ticaretimiz bugüne nispeten çok ileride idi; hazırda tedennî (düşüş) görülüyor, bu ise usûl-i hazıra-yi ticarete ve maarife aşına olmadığımızdandır (günümüzün ticaret usulünü ve bilimini bilmediğimizdendir). Görenek ile ömür etmek, zamana uymamak bizi geriletip maarife bizden ziyade heves olan Ermenileri ileri sürmektedir. Ticaret ve mülk bunlara geçmektedir. Beylerimiz ve zenginlerimiz umûr ve fevâid-i cemiyeye (toplumun faydasına olan işlere) hiç kulak vermedikleri kemal-i teessüf (tam bir üzüntü) ile görülmektedir. Birçok karyelerde (köylerde) camiler buğday ambarı ve mektepler örümcek mekâmı olmuştur; bunlara da bakan yoktur!

Ahıska için dediğim Ahılkelek, Batum ve Kars okrugları (bölgeleri) için dahi söylenmelidir.

Numanzade Faik

Ömer Faik bu mektubunda XIX. yüzyılın sonunda Ahıska, Ahılkelek, Batum ve Kars gibi önemli yerleşim bölgelerinde yaşayan Müslüman Türk toplumunun eğitimde geri kalmış olmasının ticarî hayata akseden olumsuz yönüne parmak basmaktadır. Numanzade, o dönemde paramızın hatta elimizdeki mülklerin de, eğitimde ve ticarete ileri giden Ermenilerin eline geçmekte olduğuna dikkat çekmektedir. Sosyal hayatın vazgeçilmez kurumları olan cami ve

Kırım - Bahçesaray'da çıkan Tercüman gazetesi.

okulların o zamanki hazin manzarasını gözler önüne sermektedir. İşleri gelenek ve göreneğe göre değil bilim ve zamanın icaplarına göre yapmanın gereğine işaret etmektedir. Bu arada halkımızın içindeki zenginlerin vurdumduymazlığını ve umursamazlığını da yermektedir. Böylece bir aydın olarak zamanın gidişini iyi teşhis ederek ikaz etme/uyarma vazifesini yerine getirmektedir.

*

Şimdi de Ömer Faik'in *Tercüman* gazetesinin 1903 yılına ait 26. sayısında yayımlanan diğer mektubunu inceleyelim. Yazıya geçmeden önce mektupta geçen olayları ve o dönem olup bitenleri daha iyi anlamamız için orada bahsedilen hususlara ışık tutmamız gerekir.

Bilindiği gibi XX. yüzyılın başında Rusya Müslümanları arasında özel olarak neşredilen gazete, sadece İsmail Bey Gaspıralı'nın 1883 yılından itibaren Bahçesaray'da çıkarmaya başladığı *Tercüman*'dı. O dönemde Rusya Müslümanları arasında sadece tek özel gazetenin çıkıyor olmasının sebeplerinden biri bu işi yapabilecek yetişmiş insan kıtlığıydı. Gazeteciliğe ve özellikle okumaya olan ilginin az olması da bu cümledendir. Tabii başta zikredilmesi gereken husus, Çarlık Rusya'sının Müslüman ahalinin gazete çıkarmasına izin vermemesiydi. Zira Çarlık yönetiminin, bu tebaanın ilerlemesine mâni olmak gibi sinsi bir niyetini de göz ardı etmemeliyiz.

XX. yüzyılın başında Ali Merdan Bey Topçubaşı ile Ahmet Bey Ağaoğlu, Bakû'de Türkçe gazete çıkarmak istiyorlardı. Onlar bu amaçla 1902'de petrol zengini ve hayırsever Hacı Zeynelabidin Tağıyev'in Rus idaresine başvurması için ricada bulunurlar. Ancak Tağıyev'in isteği Rus idaresi tarafından reddedilir. O sırada, 30 Mart 1903 tarihinde, Mehmed Ağa Şahtahtlı, Tiflis'te *Şark-ı Rus* gazetesini çıkarmaya muvafak olur. Bunun üzerine Ali Merdan Bey Tiflis'e

tebrik telgrafı gönderir. Şahtahtlı, daha sonra Bakû'ye gelir, Hasan Bey Zerdabî ve Ali Merdan Bey'le görüşür, onların her konuda desteğini alır. Ancak *Şark-ı Rus* ile *Kaspi* gazetelerinin redaktörleri arasında M. Şahtahtlı ile Ali Merdan Topçubaşı arasında başlanan faydalı dostluk uzun sürmez. *Şark-ı Rus* ile *Kaspi* ve *Tercüman* arasında ciddî ihtilâflar ortaya çıkar. Bunun sebebi, 1903 yılında Şahtahtlı'nın Hacı Zeynelabidin Tağıyev'e mektup yazarak ondan *Şark-ı Rus*'u günlük çıkarmak için yardım istemesi ve bu isteğin kabul edilmemesiydi. Bunun üzerine M. Şahtahtlı, *Şark-ı Rus*'ta Hacı'nın aleyhine bir yazı yayımlar. Ona cevap fazla gecikmez ve Ahmet Ağaoğlu *Kaspi*'de Şahtahtlı'ya bir cevap yazar. Şahtahtlı, Ali Merdan'ı suçlamış ve bu münakaşalar bir müddet daha devam etmiştir (Həsənli 2013: 73-77).

Mehmed Ağa Şahtahtlı Tiflis'te *Şark-ı Rus* gazetesini çıkardıktan sonra, bu gazetede çıkan yazılarında Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiği görüşünü ortaya attı. Onun bu görüşü bazı tepkilere yol açtı. Şahtahtlı, alfabeye ilgili bu düşünceleri sebebiyle *Tercüman* gazetesinin redaktörü İsmail Bey Gaspıralı ile de tartıştı. Şahtahtlı'nın meseleyi hakarete vardırmasıyla bu tartışma mahkemeye kadar gitti. Mahkeme, İsmail Bey'in lehine sonuçlandı (Türkyılmaz 2010: 126). Bunun üzerine Şahtahtlı ve gazetesi ciddî itibar ve nüfuz kaybına uğradı. İhtilâf, gazetenin redaktörlüğüne Celil Memmedguluzade'nin gelmesiyle sona erdi (Aşırılı 2009: 54). O sırada bu tartışma başka gazetede yazarlara da sirayet ederek büyümüş, araya yatıştırıcı yazarların girmesiyle mesele tatlıya bağlanmıştır. Hatta bu konuda Ömer Faik Numanzade "*İhtilâf-ı Ümmetî Rahmeten*" başlıklı bir yazı kaleme almış ve aradaki husumeti gidermeye çalışmıştır. Bu yazı *Bizim Ahıska* dergisinin 35. sayısında yayımlanmıştır.

Aşağıda *Tercüman* gazetesinden sonra burada ilk defa yayınlayacağımız yazıda ise İsmail Gaspıralı ile Mehemed Ağa Şahtahtlı arasında geçen bu alfabe münakaşasıyla Şahtahtlı'nın şahsı hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. Ancak yazının, daha doğrusu *Tercüman* gazetesine gönderilen ve tamamı yayınlanmayan mektubun imzası açık değildir. Kesin olmamakla birlikte bu mektup yazarının Ömer Faik olabileceğini düşünmekteyiz. Zira Ömer Faik *Hatıralar*'ında bu hadiseden şöyle bahsetmesidir: “Ben alfabe konusunda ve diğer meselelerimiz hakkında düşüncelerimi Şark-ı Rus'ta açıkça yazamayınca o zaman Kafkasya Türk dünyasında çıkan tek gazete olan *Tercüman*'da yazmaya mecbur oldum. O sıralar imzasız olarak *Tercüman*'a gönderdiğim makalelerden biri de Mehemeddağa'nın alfabesi aleyhinde yazdığım bir yazıydı. Böylece Mehemeddağa alfabe konusunda içeriden benimle, dışarıdan *Tercüman*'ın sahibi İsmail Bey ile mücadele etmek zorunda kaldı.” (Yıldırım-Gökçek, 2000:103). Ayrıca söz konusu mektupta Rusça “eğitilmiş” anlamına gelen *abrazovannyy* (образованный) kelimesinin geçmesi de dikkat çekicidir. Zira Ömer Faik daha önceki yazılarında da bu kelimeyi sık sık kullanmıştır. Ancak bu kelimeyi burada ve başka yerlerde istihza ve kinayeli olarak kullanmıştır. İşte bu bilgilere dayanarak aşağıda yayınlayacağımız yazının –yeni bir bilgi çıkana kadar- Ömer Faik'e ait olduğu kanaatindeyiz. İşte söz konusu mektup ve buna *Tercüman* gazetesini idaresinin yazdığı kısa değerlendirme:

İdareden

7 İyul 1903 / 25 Rebiulahir 1321
[21 Temmuz 1903] *Tercüman*, Sayı: 26

Aşağıda dercedilmiş mektup “Şark-ı Rus” refikimizden ötürü alınmış mektupların birinde bu mektubun ancak nısfı dercolunuyor (*yarısı yayımlanıyor*) ve dercolunan nısfının birçok yerleri terk olunup katî ibareleri yerine bazı mülâyim (*yumuşak*) sözler konulmuştur. “Numune-i efkâr” (*fikirlerin örneği*) olarak neşrolunuyor.

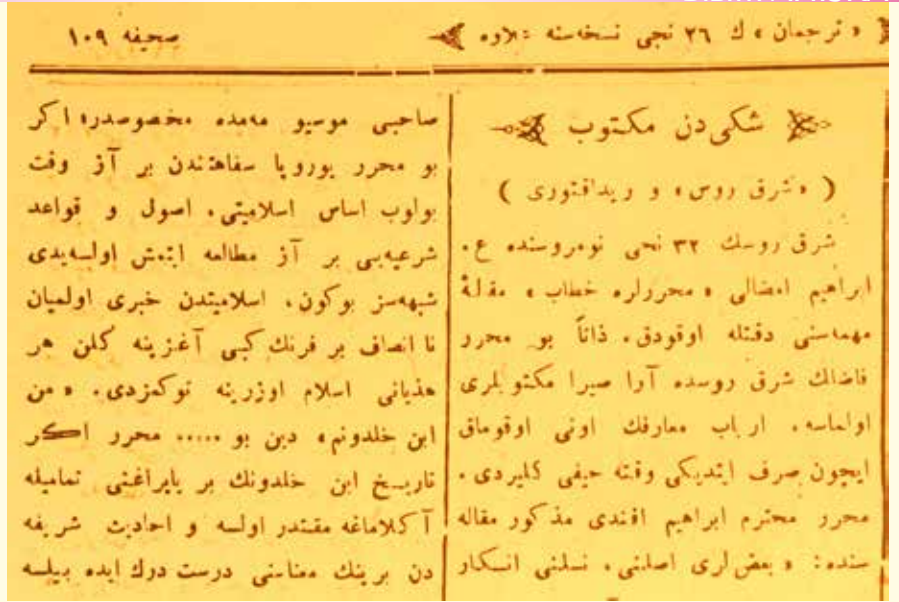
“Şark-ı Rus” bizi iptida (*ilkin*) methedip gökyüzlerine çıkardı ve ba'de (*sonra*) bazı işlerini reddettiğimizi gördüğü ile birden bir şu kadar

yüksekten aşağı atmaya başladı. Bu da bir marifettir diye ne ta'yîb ettik (*ayıpladık*), ne cevap verdik. Ancak “*Biz kervan, Tercüman yol basıcıdır*” dediğine göre kervanın neden ibaret olduğuna bir işaret olmak üzere bu mektubu çantadan çıkardık. Acaba “Şark-ı Rus'un” hakkımızda başta yazdıkları mı yalan idi, sonra yazdıkları mı?

Mektupta bahis ve tenkit olunan Ayn. İbrahimof [*Abdürreşit İbrahim*] bendine gelince mezkûr “muhabbet olmalı”, “ittifak etmeli”, “tahsil-i ilme çalışmalı”, “cehl fenadır (*cahillik kötüdür*)” ve iddia sebab-i belâdir” gibi cümleye (*herkese*) çoktan beri malûm olan hakikatleri beyandan ibarettir. Şimdi yazılacak bahis ve mülâhaza olunacak (*düşünülecek olan*) bu “malûm” (*bilinen*) değildir, muhabbeti ve ittifağı nasıl meydana vücuda getirmeli, cehl ve nifakı nasıl defetmeli, ilim ve maarifi nasıl ve ne ile münteşir etmelidir (*yaygınlaştırmalı*) hususunda yollar göstermeli, çareler bulmalı nâs (*insanlar*) da buna göre amel etsin. Cennet güzeldir ile cennete girilmez, yolunu bulup açıklarını kesp etmeli (*anahtarlarını kazanmalı*).

Şeki'den Mektup (Şark-ı Rus ve Redaktörü)

Şark-ı Rus'un 32'nci nömresinde (*numarasında*) Ayn. İbrahim imzalı “Muharrirlere Hitap” makale-i mühimmesini (*önemli makalesini*) dikkatle okuduk. Zaten bu muharrir-i fazılın Şark-ı Rus'ta ara sıra mektupları olmasa, erbab-ı marifin onu okumak için sarf ettiği vakte hayfı (*yazık*) gelirdi. Muharrir-i muhterem İbrahim Efendi mezkûr makalesinde: “Bazıları aslını, neslini inkâr edercesine terakkî ederek âbâ ve ecdâdına atale-i lisan (*dil tembelliği*) etmekten başka bir sanat bulamayıp gece ve gündüz her nev-i noksanâtı (*çeşit eksikliği*) İslâm'a isnat eder durur...” buyuruyor ki çok doğru eder. Lâkin, muharrir efendi sözü düşündüren bu hâl, bundan sonra daha yamanlaşacak (*kötülecek*). Korktuğunuz o atale-i lisan imdiye (*şimdiye*) kadar şifahen idi. Üç aydan beri meslek ve yazdığından anlaşılıyor ki “Mehemed Ağa Hattı” sahibi cenapları, o fikir fâsıkı, o mezhep müfsidini bundan sonra matbuat ile neşre başlayıp eline geçirdiği “Şark-ı Rus” imtiyazını da, çoktan hasretini çektiği o meslek-i nâmakbûle (*makbul olmayan mesleğe*) alet edecektir.

Demek ki korkulan günler asıl imdi başlamıştır. *Şark-ı Rus'un* meselâ 4'üncü nüshasında redaktör Mösyö Memed, bakınız ne saçmalyor: "Yevropalılar özlerini şâri' (*Avrupalılar kendilerini yasa koyucu*) bildiklerinden şeriat vâzî' (*din hükümlerini koyanı*) hususunda bunların Allahları, Cebraileri, vahiyleri Kur'anları, İmam-ı Hanefileri ve İmam-ı Cafer-i Sadıkları...özleridir (*kendileridir*)."

Dikkat buyurunuz! Körlüğün, cehaletin bu derecesi ancak "Mehemmed Ağa Hattı" sahibi Mösyö Memed'e mahsustur, eğer bu muharrir Yevropa (*Avrupa*) sefahatinden biraz vakit bulup esas İslâmiyet'i, usûl ve kavâid-i şer'iyeyi (*dinin usul ve kurallarını*) biraz mütalâa etmiş olsa idi şüphesiz bugün, İslâmiyet'ten haberi olmayan nâ-insaf (*insafsız*) bir Frenk gibi ağzına gelen her hezeyanı İslâm üzerine dökmezdi. "Men (*Ben*) İbn-i Haldun'um" diyen bu muharrir (*yazar*) eğer Tarih-i İbn-i Haldun'un bir yaprağını tamamıyla anlamağa muktedir olsa ve ehadiyet-i şerifeden birinin manâsını dürüst derk edebilse idi din-i İslâm'ı güya ıslaha kalkışan bu kişi, elbette, elbette ki İslâmiyet ile medeniyetin ayrı ayrı şeyler olduğunu bilir idi. Bu hakikati her vicdanlı Müslüman değil, İslâmiyet'e aşına her insafılı Avrupa muharriri bile itiraf etmektedir. Hatta "İslâm" namındaki Rusça kitabın müellifi, bizim Mösyö Memed'den İslâm'ı daha güzel bilir. Mösyö Memed, Mösyö Renan mesleğine kapılarak "Kur'an Mucidi" esas medeniyet-i asliye, İmam-ı Hanefî'yi ve İmam-ı Cafer-i Sadık'ı birer rükün-ı medeniyetten özge hesap edip onları medeniyet ve maarif âleminden kenar tutması ne kadar garip ve büyük edepsizliktir.

Fazıl-ı muhterem İbrahim Efendi yine mezkûr makalesinde: "Herkes bir satır yazı yazarsa hemen milleti menfaatine ittihat ve ittifaktan boş laf anlatmak ister. Biz ise birinci kademde (*adımda*) hemen iftirak (*ayrılık*) ve ihtilâf kapıları açarız..." buyuruyor. Belî (*Evet*) muharrir efendi! Teessüf ki gençlerimiz değil gazete muharriri ola bilmez de böyledir. "Kaspi" gazetesi

heyetinin ittifak ve ittihadı çalışmalarına mukabil bakınız "Şark-ı Rus'un" Mösyö Memed'i 12'nci nömresinde ne vicdan-şikenâne (*vicdan yaralayıcı*) ve danosçu (*ihbarcı/jurnalci*) bir yolda zırvalıyor, dırlanıyor: "Kaspiciler! Müslüman ahalisine ne yolda efkâr neşredipsiniz (*fikirler yayıyorsunuz*)... Bombaylardan filândan neşrettiğiniz muhaberelelerin niyet ve meramları ne idi? Ve tasnî' oldukları (*uydurdukları*) yerler haralar (*nereler*) idi? Şîaları Sünnî ve Sünnîler bakser (*boksör*) yani muharip (*savaşçı*) yapmak hususunda..."

Mülâhaza buyurunuz ey ehli insaf! Bu sözlerden daha alçakçasına ittifakı bozmak, hiç yoktan araya Sünnî, Şîa nifakı bırakmak nasıl olur? Kaspi heyeti ittifaka çalışmakla cinayet mi işlemişler? Görünüyor ki bu perdeli muharririn indinde muhabbet ve ittihat en büyük kabahattir, taksîrdir (*kusurdur*). Bu iki muharrirden ittihadı, muhabbeti bozan safsatalar mı istersiniz? İşte biri daha: "Kafkaz vaktiyle İran'ın idi. İmdi Rusya hükümeti idaresindedir. Biz tabiatımızı (yani İranlılığımızı) değiştirecek kadar hele tecennün etmemişek (*cinnet geçirmemişiz*); ecnebi bir millete (Sünnîlere) muhabbet neden?"

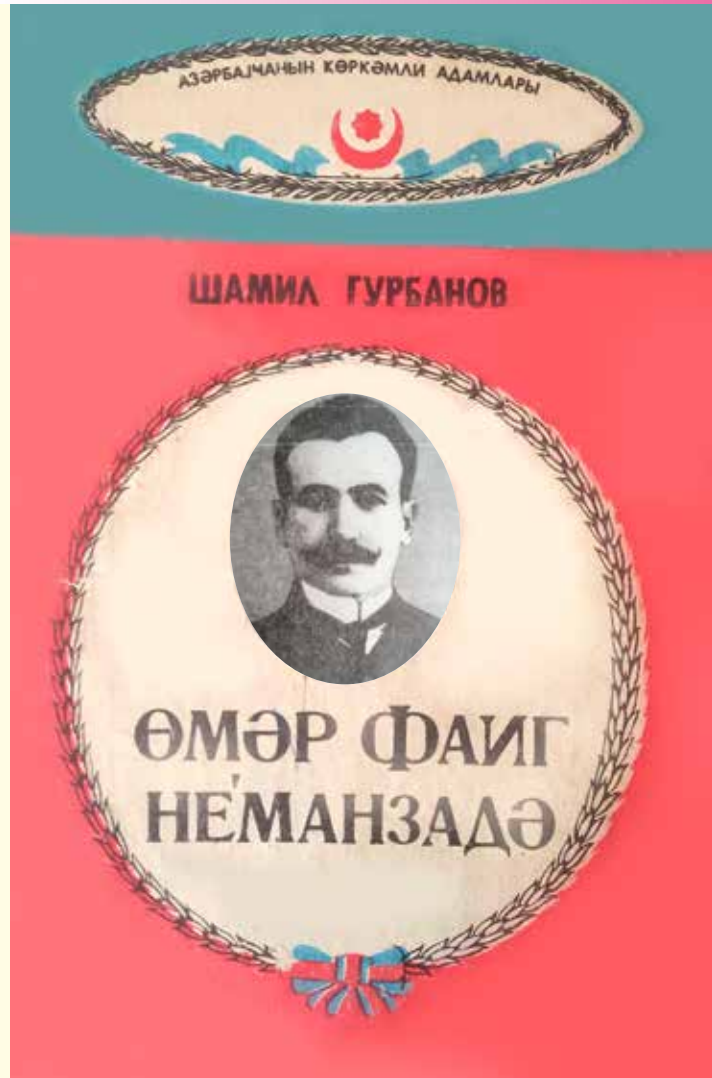
Aziz Şîa ve Sünnî kardeşler! Eğer Şark-ı Rus'un müşterilerinin beşte üç payı Sünnîler olmasa idi o vakit Şîa, Sünnî kavgasını görürdünüz. Şükür ki insafılı ehl-i Şîa kardeşlerimiz, bu muharririn kaç kapıklık (*kuruşluk*) adam olduğunu tez anlayıp hile ve hidasından (*komplondan*) kurtuldular.

Cenap İbrahim Efendi: "Fukara yorganı kadar gazeteler çıkarıp da menafi-i umuma (*faydalı*

işlere) ait üç satır yazıp da gerisini menfaat-i şahsiyesine hasretmek (şahsi menfaate ayırmak) medeniyet mi?" buyuruyor. Bu ihtar, tabii her iki Türkçe gazeteyedir.

Ey üstat! Her iki gazetenin mesleklerini, niyet-i mâ-fî'z-zamîrlerini nazar-ı tetkike alıp (içindeki gizli niyetlerini inceleyip) muhakeme edelim! Farz edelim ki "Tercüman" 20 ilde (yilda) 20 defa kendini metheden mektuba yol verip derc etmiştir. 20 il (yıl) istediğiniz gibi terakkî edemeyip bir hâlde kalmıştır. Çok güzel. Demek millete çok hizmet edebilememiş ise asla fenalık (kötülük) da etmemiştir. Hâlbuki zaman ve sair ahval (diğer haller) nazara alınınca onun bu az hizmeti bize pek kıymetli olmalıdır. Faide-i milliyesi (milli faydası) arasında faide-i şahsiyesi ayıp tutulmamalıdır. Buraları malûm. Gelelim Şark-ı Rus'a: Üç aydır, İslâm'a ta'ndan (ayıplamadan), Müslümanlar arasına nifak bırakmaktan, söğüş (sövüş) koşusuna çıkmaktan, her gazetesinde İmam Hanefî'yi, İmam Cafer-i Sadık'ı düşman-ı maarif gibi gösterip özünü utanmadan "hâdî-i millet" (milletle doğru yolu gösteren), "mümeyyiz -i İslâm", "milletin atası" suretinde methettirilmekten maada (başka) millete ne hayır, ne faide (fayda) veriyor?

Ben ne Tercüman'ın taraftarıyım ne de Şark-ı Rus'un düşmanıyım. Her ikisini mesleklerinden, yazılarından tanıyorum. Cenap Tağiyef'e [Hacı Zeynelabidin Tağiyev] muharririn biri "İslâm-penâh (İslâm'ı koruyan)" dediği için Şark-ı Rus, Hacı'nın kâsesini yalaya bilmeyen Mir Muhammed Hüseyin adında edepsiz bir mersiye-hânın ağzından kıyametler koparıyor. Ne kadar divânelik ki bu sefih-i lâ-yâ'kıl (akıl almaz derecede düşkün), Tağiyef'i belki de haberi olmadığı bir sözden ötürü yüz türlü ta'n ve ta'rîze (ayıplama ve taşlamaya) dûçar ediyor da, öz eliyle öz gazetesinde imam ve müçtehitlere yazılacak tabirât-ı methiyenin (metheden yorumların) kendisi için yazıldığını kör gözü görmüyor? Mösyö Memed'in dediği gibi Hacı [Hacı Zeynelabidin Tağiyev] ammi, cahil (sıradan bir cahil) imiş. Bâhusus (Hele hele) Hacı belki özüne "İslâm-penâh" kelimesi yazılan kitabını okumamıştır. Bu veçhile Hacı mazur tutulur. Cenap Mehemed Ağa ki "fâzıl, âlim ve dânâdır (bilendir)", niçin gazetesinin yazısını İslâm-penâhtan daha ağır sözlerle, metihlerle (övgülerle) dolduruyor? Demek Hacı ilimsizliği

Şamil Gurbanov'un yazdığı kitap: Ömer Faik Nemanzade, Bakü, 1992.

ciyetiyle câhil ise, Şark-ı Rus muharriri abrazo-vanıyalı (eğitimli) akılsızdır.

Şark-ı Rus'a metihname (övgü yazıları) yazan din kardeşlerimin, anlamadan imamlara, evliyalara ait sıfatlarla methe kalkışmaları hayli teessüflü hâllerdendir.

Hele mektup sahiplerinin birtakımları "İs-mail Efendi'nin ve buna tâbi olanların düşündüklerini bu âlim ve âlî (?) zat neden düşünmüş olmasın..." gibi bî-haberane (habersiz) yazışları, yazarların ne derece sâde-dil (saf, temiz yürekli) olduklarını gösteriyor. Vah vah biçareler! Ne mertebe gaflet! Ben de Memed Ağa'yı, sizin bildiğiniz gibi gayretli bir fâzıl zannedirdim. Geçen sene elifbası hususunda yazdığı Rusça kitapçasından ne efkâr ve cehaletini anlamış idiysem de kurrâ-i ilmiyesini hakkıyla bilememiştim. Şimdi yazdığı gazetesine dikkat edip âlim adında ne cehl-i mürekkep sahibi olduğunu anladım. Bu

yadigâr, Nahçıvan uyezinde (*kazasında*) “Şahthat” adındaki bir karyedendir (*köyündendir*). (Şahthat) kentinden olduğu için adının kuyruğuna (Şahtahtinski)yi bağlamıştır. Yerinde Farsî, Türkî okumuştur. Biraz da Rusça okumuştur. Hiçbir büyük mektepte terbiye ve tahsil görmemiştir. Bildiği hep yarım yamalık, ağız patırtısıdır. Bir vakit kendisine mahsus şivede Rus gazetelerine muhbirlik etmiş. Sonra Frengistan’a gitmiş. Biraz Frenkçe öğrenmiş. Öz iddiasınca güya Frenk felsefesiyle de meşgul olmuş ve orada Genç Türklerle ittifak ederek Osmanlı aleyhinde hayli neşriyatlara iştirak etmiş. Arapçadan haberi asla yoktur. Hatta Tarih-i İbn-i Haldun’un bir yaprağını, Nabî’nin bir kasidesini tamamıyla anlamaktan, inanınız, acizdir. Kardeşler! *Şark-ı Rus* gazetesini biraz dikkatle okursanız siz de anlarsınız ki bu muharririn ilmi, fikri, mesleği nedir? (hacm)i [*ha, cim, mim*], hecm [*güzel he, cim, mim=şiddet*]’den; (izdihâm)ı [*elif, ze, dal, ha, elif, mim=kalabalık*] izdihâm [*elif, ze, dal, güzel he, elif, mim*] yazan bu câhilin elinden ya Arabî yahut Türkî edebiyat mı ümit ediyorsunuz? Gelelim yine İbrahim Efendi’nin mektubuna: “Gazetecilik vaizliktir. Vaizin vazifesi evvel-be-evvel kendini ıslah etmektir.” buyruluyor. Ey sahib-i hamiyet (*milli şeref ve haysiyet sahibi*)! Sizi temin ederim ki beyhude yoruluyorsunuz. Saçma sapan methiyeler arasında o güzel mektuplarınızı lekeliyorsunuz. Yahşi (*İyi*) bilirsiniz ey muharrir İbrahimof, millet o kadar kör ve gafil değildir, ehl-i hamiyet ile hıyaneti temyîz iktidarından (*ayırdetme gücünden*) bütün bütün aciz değildir. Netice: Yüz bin kere söylemeniz, yazmanız Mösyö Memed’i öz bildiğinden, öz meslek ve malûmatından zerre kadar çeviremezsiniz; çünkü bu hâlleri kesbî (*çalışarak elde edilmiş*) değil tabiidir (*doğuşandır*).

(Ayn. Elif.)

Görüldüğü gibi bu yazıda *Tercüman* gazetesi sahibi İsmail Gaspıralı ile *Şark-ı Rus* gazetesi sahibi Mehmed Ağa Şahtahtlı arasındaki ihtilâf ve bunun ayrıntıları kaleme alınmıştır.

Ömer Faik Numanzade,
Seçilmiş Eserleri, Bakü, 1992.

Yazıyı yazan da Şahtahtlı’yı iyi tanıyan ve içriden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da yazının Ömer Faik Numanzade tarafından yazılmış olabileceği kanaatini güçlendirmektedir. Çünkü o dönemde Numanzade Tiflis’te bulunuyordu ve *Şark-ı Rus* gazetesinin yazarıydı. Yazıda çıkan ihtilâfın ayrıntıları ve başka gazete yazarlarına sığırayışı ve *Şark-ı Rus* yazarlarından olan Abdürreşit İbrahim’in yazısından alıntılar yapılarak verdiği tavsiyeler değerlendirilmiştir. Mektupta bahsedilen *Şark-ı Rus* gazetesinin 1903 yılının 32. sayısındaki “Muharrirlere Hitap” adlı yazıda Abdürreşit İbrahim, İslâm tarihinde Müslümanların yaşadığı sosyal çatışmaların zayıflamaya sebep olduğunu belirterek *Tercüman* ve *Şark-ı Rus* gazeteleri

arasındaki tartışmaların da ona benzemesine işaret etmektedir (Türkyılmaz 2010: 144). Ayrıca mektubun devamında da M. Şahtahtlı'nın kişiliği hakkında da dikkat çekici ayrıntılar verilmiştir.

Sonuç olarak bu sayıda değerlendirdiğimiz yazılardan o dönemde olup bitenlerle ilgili bilgiler elde edebiliyoruz. Böylece Rusya Müslümanlarının durumu ve onların ileri gelen aydınları arasında cereyan eden fikir münakaşalar hakkında bilgiler öğrenebiliyoruz. Bu tür tartışmaların bazı zararları olsa da kültür ve medeniyet alanında kaydedilen gelişmelerin de böyle tartışmalar neticesinde kazanıldığını unutmamalıyız. Toplumun ifsat edip birbirine düşürmeyen seviyeli tartışmalar ilerlemenin ilk basamağıdır.

Kaynakça:

1. Akif Aşırılı, *Azərbaycan Mətbuatı Tarixi (1875-1920)*, "Elm və Təhsil" Bakı, 2009.
2. *Bizim Ahıska* Dergisi, No: 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44.
3. Cəmil Həsənli, *Tarixi Şəxsiyyətin Tarihi. Əlimərdən bəy Topçubaşov*, Azərbaycan Diplomatik Akademiyası, Bakı, 2013.
4. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1978.
5. İrfan Murat Yıldırım-Fazıl Gökçek (Hazırlayanlar.). *Kafkasya'dan İstanbul'a Hatıralar Ömer Faik Numanzade*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.
6. İsmail Gaspıralı, *Seçilmiş Eserleri: 1, 2, 3*. Neşre Hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
7. *Şark-ı Rus* Gazetesi, 1904, No: 43.
8. *Tercüman* Gazetesi, 1897 No: 48; 1903, No: 26.
9. Selçuk Türkyılmaz, *Şark-ı Rus Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006. (Yrd. Doç. Dr. Nazım Muradov yönetiminde hazırlanan basılmamış yüksek lisans tezi.)
10. Selçuk Türkyılmaz, *Şark-ı Rus Gazetesi'nin İzahlı Makaleler Bibliyografyası*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Ocak-Haziran 2010, XVIII. Cilt, No: 1.
11. Шамил Гурбанов, *Өмөр Фаиг Немаңзаде. Сечилимиш әсарлери*. Бакы, 1992.
12. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.
13. Prof. Dr. Yavuz Akpınar, *Çağdaş Türk Edebiyatları-1*, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2013.

AHISKA HASRETİ

Sen ağlama ey Ahıska!
Gelemedim, göremedim.
Yeşil mavi kırlarında,
Bir çiçek deremedim.

Gezemedim köşe bucağını
Kim koyun sağar şimdi yaylanda
Nasıl yağar karlar orda
Bilmiyorum, bilmiyorum...

Sen uzaklarda kaldın Ahıska!
Biz gurbetlerde hep seninle
Nineler dedeler gözü yaşlı,
Yaşar hasretinle...

Sabredin kardeş bacılar,
Biter bir gün bu acılar.
Sağ olursak kavuşuruz
Ahıska'da buluşuruz.

Güller Teyfur